

Initiativ om användandet av väntceller inom Kriminalvårdens häktesverksamhet

Beslutet i korthet: Vid flera Opcat-inspektioner under 2018 uppmärksammades att vissa av Kriminalvårdens häkten har s.k. väntceller. Det är fråga om mindre fönsterlösa utrymmen där intagna kan placeras i väntan på att de t.ex. ska skrivas in i häktet eller vid matuppehåll. I beslutet konstaterar chefsJO att väntcellerna inte uppfyller de krav som ställs på förvaringsutrymmen i förordningen (2014:1108) om utformningen av häkten och polisarrester. Förordningen saknar en definition av begreppet förvaringsutrymme, och väntceller i häktesverksamheter är inte undantagna från förordningens krav. ChefsJO har förståelse för att det kan finnas ett behov av att använda väntceller i samband med in- och utskrivningar. För att det ska vara möjligt krävs dock att den aktuella förordningen ändras. I ärendet har det kommit fram uppgifter om att intagna kan vara placerade i väntceller i flera timmar. Enligt chefsJO måste i detta sammanhang även förvaringstider som uppgår till en timme beskrivas som långa. Om Kriminalvården ska använda väntceller bör förordningen ändras för att förhindra att dessa celler utformas och används på ett godtyckligt sätt. Därför överlämnas en kopia av beslutet till regeringen för kännedom.

Initiativet

Inom ramen för Opcat-verksamhetens transporttema genomfördes i augusti 2018 inspektioner av Kriminalvården, häktena Huddinge, Gävle och Saltvik. Vid inspektionerna kom det fram att häktena har mindre förvaringsutrymmen – av Kriminalvården benämnda väntceller – där intagna placeras bl.a. i samband med in- och utskrivning. Efter inspektionen av häktet Gävle uttalade jag att det finns skillnader dels i hur väntcellerna är utformade, dels i hur häktena använder dessa utrymmen. Av den anledningen fann jag skäl att inom ramen för ett särskilt initiativärende utreda användandet av sådana celler inom Kriminalvårdens häktesverksamhet.

Utredning

De iakttagelser som gjorts av Kriminalvårdens användning av väntceller i samband med de ovan nämnda inspektionerna sammanställdes i en promemoria.

Av promemorian framgår bl.a. att *häktet Gävle* har tre fönsterlösa celler, som är utrustade med en väggfast träbänk, ett väggfast bord och en samtalsanläggning. Cellernas golvyta uppskattades av JO:s medarbetare till mellan två och tre kvadratmeter. I protokollet antecknades att cellerna gav en klaustrofobisk känsla. Vidare kom det fram att häktet inte har någon fast tidsgräns för hur länge en person kan vara placerad i en väntcell, men att det finns en tumregel om att en placering inte ska vara längre än två timmar. Häktet har inte någon rutin för tillsyn av de som är placerad i väntcellerna, och häktet gör inte någon skillnad på vilken kategori av intagna som placeras i cellerna. Det innebär att exempelvis personer omhändertagna enligt lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM, eller lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, placeras i cellerna. De enda intagna som inte placeras där är personer under 15 år. En intagen under transport som gör ett matuppehåll i häktet tillbringar som regel hela uppehållet i en väntcell.

Häktet Saltvik har fem väntceller. Varje cell är cirka fyra kvadratmeter stor, fönsterlös och försedd med en bänk och en signalanordning. Intagna placeras i cellerna i avvaktan på in- eller utskrivning från häktet. Även minderåriga placeras i väntceller och en intagen kan behöva vänta i cellen i upp till ca 30 minuter på en inskrivning. I samband med utskrivning kan väntetiden bli upp till en timme.

Häktet Huddinge har tre väntceller som används när intagna ska lämna häktet. Golvytan i cellerna uppmättes till cirka en kvadratmeter. De fönsterlösa cellerna är utrustade med en träbänk och en samtalsanläggning. Som regel är en intagen placerad i en väntcell i ett fåtal minuter. Placeringen kan bli något längre – uppskattningsvis upp till 20 minuter – om det är flera intagna som samtidigt ska lämna häktet.

I promemorian lämnas även en redogörelse för förordningen (2014:1108) om utformningen av häkten och polisarrest, vilken reglerar hur förvaringsutrymmen i bl.a. häkten ska vara utformade. Av förordningen framgår bl.a. att ett förvaringsutrymmes kubikinnehåll ska vara minst 15 kubikmeter och rumshöjden minst 2,40 meter. Vidare ska rummet vara försett med fönster så att det får tillräckligt med dagsljus. I rummet ska det finnas stol, bord, säng och utrymme för förvaring av tillhörigheter. I anslutning till rummet ska det finnas handfat och toalett. Rum som används till förvaring av berusade, våldsamma eller sjuka personer får ha annan lämplig inredning (2 § första stycket och 3 § första och andra styckena i den nämnda förordningen). Ett förvaringsrum i en polisarrest får avvika från kraven i fråga om golvyta, kubikinnehåll och rumshöjd med högst 5 procent. Om det finns särskilda skäl med hänsyn till tillfälliga behov, får ett förvaringsrum i en polisarrest som inte används stadigvarande även avvika från kraven på att rummet ska vara försett med fönster och på att rummet ska vara utformat så att obehöriga kontakter mellan den intagne och andra om möjligt förhindras (5 § i den nämnda förordningen). Undantaget i 5 § gäller enbart för förvaringsrum som färdigställts före den 1 april 2016 (andra punkten

i övergångsbestämmelserna till förordningen [2016:84] om ändring i förordningen [2014:1108] om utformning av häkten och polisarrester). Något motsvarande undantag finns inte för förvaringsrum i häkte.

Kriminalvården uppmanades att yttra sig över de ovan redovisade förhållandena. Vidare ombads myndigheten att även komma in med en redovisning av i vilka häkten – utöver häktena Gävle, Huddinge och Saltvik – det förekommer väntceller och samtidigt lämna en redogörelse för hur dessa utrymmen är utformade och hur de används.

I sitt remissvar den 28 juni 2019 anförde Kriminalvården genom anstalts- och häktesdirektören bl.a. följande:

Ärendet

Utredning

Terminologi

Initialt kan konstateras att Kriminalvården skiljer mellan transportceller och sådana utrymmen som vanligen benämns ”väntceller” eller ”avvisiteringsbås”. Transportceller är förvaringsrum avsedda för transportuppehåll som genomförs av Nationella transportenheten (NTE) och tillhandahålls som en del av transportplaneringen. En transportcell är ett normalutrustat bostadsrum av samma storlek som övriga bostadsrum.

Väntceller eller avvisiteringsbås är inte avsedda att fungera som förvaringsrum och beläggs inte med intagna. Dessa används för att möjliggöra logistiken kring framförallt in- och utskrivning samt i väntan på transport och en intagen placeras därför bara kortare stunder i dessa innan han eller hon slussas vidare. Kriminalvården uppfattar JO:s föreläggande som att det främst är användandet av dessa väntceller som initiativärendet fokuserar på och avgränsar sitt yttrande till att i första hand beskriva dessa utrymmen och hur de används. För det fall JO även önskar en utförlig beskrivning av det som Kriminalvården benämner som transportceller står Kriminalvården till förfogande för att beskriva dessa i en kompletterande inlägga.

Uppgifter om sakförhållandena har hämtats in från Kriminalvårdens samtliga regioner. Av uppgifterna framgår i huvudsak följande.

Region Nord

JO:s beskrivning av de aktuella cellerna på häktena Gävle och Saltvik vitsordas. Utöver vid häktena Gävle och Saltvik finns s.k. ”väntceller” även vid häktet Umeå. Det finns tre väntceller på häktet med en golvyta om ca 1,55 kvadratmeter vardera. Väntcellerna är utrustade med golvfast bänk och signalanordning och saknar fönster. Cellerna används i huvudsak vid in- och utskrivningar från häktet. I de fall där det sker flera in- eller utskrivningar samtidigt placeras klienter i väntcell i avvaktan på att denne ska skrivas in eller ut. I normalfallet tar en in- eller utskrivning ca 10 minuter och strävan är att klienten ska vara placerad i väntcell så kort tid som möjligt.

Region Stockholm

Häktet Huddinge

Anteckningarna i protokollet från häktet Huddinge stämmer väl överens med hur häktet Huddinge nyttjar båsen.

Som det framkommer i JO:s rapport har häktet Huddinge tre båsar som används främst vid avgångar från häktet. Båsen används endast vid transporter (avgångar) och vid frisläppande. Båsen kan också användas som omklädningsrum där intagna kan byta kläder inför frisläppandet, rättegång eller annan transport.

Intagna är sällan placerade längre tid än 15 minuter i dessa utrymmen. Det har dock hänt vid enstaka fall att intagna varit kvar i båset upp till 30 minuter då viss väntetid kan uppstå när flera transporter ska avgå samtidigt.

Avdelningen där båsen är belägna är alltid bemannade med personal och intagna har dessutom alltid möjlighet att kommunicera via samtalsanläggningen i båset. Det finns ingen särskild skriftlig rutin för hur båsen ska användas.

Häktet Sollentuna

Häktet Sollentuna har sex väntceller i anslutning till dess inskrivningsavdelning. Utrymmena används i samband med ankomster till häktet i väntan på att inskrivning kan ske och som väntrum i samband med att intagna ska lämna häktet. Det är även i väntceller som nyintagna klienter blir avvisiterade innan de blir inskrivna på häktet. Det förekommer att väntcellerna även används för måltidsuppehåll om det inte finns några vanliga bostadsrum lediga.

Vidare finns ytterligare en väntcell för intagna som ska till tandläkaren. Det utrymmet finns i anslutning till sjukvårdens lokaler och är av samma storlek och utformning som övriga sex väntceller.

Väntcellerna är ca fyra kvadratmeter stora och utrustade med en väggfast träbänk. Varje cell är försedd med en samtalsanordning så intagna kan påkalla personalens uppmärksamhet. En klient befinner sig i normalfallet i en väntcell en mycket kort tidsperiod, sällan över 30 minuter.

Hantering av klienter som tillfälligt vistas i väntceller sker av ordinarie bemanning på inskrivningsavdelningen. Det finns inga särskilda rutiner för hanteringen av dessa.

Häktet Kronoberg

På häktet Kronoberg finns fyra avvisiteringsbåsar som också är placerade i anslutning till inskrivningsavdelningen varav tre av dessa används frekvent.

Avvisiteringsbåsen är ca 3–4 kvadratmeter stora och utrustade med en bänk förankrad i golvet. Ett av båsen är utrustat med en anslutande toalett. Båsen har trädörrar med en observationsruta men ingen samtalsanläggning. Däremot finns alltid personal på plats eftersom de har ett bevakningsuppdrag då det bara är trädörrar till avvisiteringsbåsen.

En klient befinner sig i normalfallet i ett avvisiteringsbås en mycket kort tidsperiod, maximalt 5–10 minuter beroende på arbetsbelastning och inflöde av klienter.

Region Mitt

Häktet Salberga

Häktet Salberga har en gemensam inskrivningsavdelning med anstalten Salberga. Vid denna avdelning finns sex rum som benämns väntrum/väntceller. Dessa rum används vid in- och utskrivningar samt vid transporter.

Rummen uppskattas ha en yta av ungefär sju kvadratmeter. Takhöjden är 2,4 meter. Samtliga rum är utrustade med säng och madrass. Ett av rummen är utöver detta utrustat med stol och bord. Fem av rummen har fönster. Det rum som saknar fönster används endast då de övriga rummen är belagda. Samtliga rum är utrustade med signalanordning. Det finns inte toalett eller handfat i någon av cellerna. Rummen har ingen speciell ljudisolering utan har en beskaffenhet som ett normalt bostadsrum vid anstalten. Rummen är dock placerade i anslutning till inskrivningsavdelningen där personal normalt vistas. Skulle en intagen försöka få kontakt med andra intagna genom att ropa eller skrika kommer det att uppmärksammas av personalen på inskrivningen.

Tiden som en intagen kan vara placerad i ett väntrum i samband med transport varierar beroende på aktiviteter i kulvertsystemet samt personalens behov av förberedelser för transporten. VO Salberga har ambitionen att den intagne inte ska vara placerad i väntrummet längre än nödvändigt. Den maximala tiden en intagen kan få vänta bedöms vara 30 minuter.

Häktet Nyköping

Häktet har ett väntrum/avvisiteringsbås, som är tre kvadratmeter stort och med en takhöjd om 2,4 meter. Inredningen är en träbrits med plats för tre eller fyra personer. Detta rum används enbart i samband med visitationer av klienter.

Transportuppehåll äger sällan rum på häktet. Vid något tillfälle i månaden sker lunchuppehåll. Aktuell klient placeras då i ett ordinarie bostadsrum under uppehållet, sällan längre än 60 minuter. I nödfall används s.k. ”obs-rum” för detta syfte. Det har även hänt att besöksrum har använts.

Häktet Örebro

Häktet har två väntceller i anslutning till inskrivningen och transportavdelningen. Dessa är 5,7 kvadratmeter stora, har en takhöjd på 2,4 meter, saknar fönster och är utrustade med enbart en bänk. Utrymmena används främst när det är flera personer som ska skrivas in samtidigt. Intagna blir inte inlåsta i dessa utrymmen, då celler inte är utrustade med dörrar som kan låsas.

Häktet Uppsala

Häktet Uppsala har två väntceller, men de används inte annat än vid visitation/ombyte och då låses inte klienten in.

Cellerna är inredda med en träbrits, har inga fönster och är ca 1,5 kvadratmeter stora.

Region Väst

Häktet Mariestad

Häktet Mariestad har en väntcell i anslutning till inskrivningen. Utrymmet är 4,5 kvadratmeter stort och har en takhöjd på 2,2 meter. Det har en dörr på varje sida (med lucka) så att den intagne alltid kan förflyttas ut ur cellen utan att det stör pågående inskrivning/ombyte. Cellen är inredd med ett väggfast bord samt en brits. Cellkommunikation, takbelysning, god ventilation samt branddetektor finns, men cellen saknar fönster.

Häktet använder denna cell endast då det kommer två inskrivningar samtidigt eller om det är avresa med den nationella transportenheten (NTE) för två personer samtidigt. Då sker ombyte för en person i taget. Uppskattningsvis blir väntetiden i denna cell maximalt 10–15 minuter.

Vid matuppehåll under transporter får den som transporteras ett bostadsrum och vid hög beläggning kan den transporterade även placeras i ett dagrum. De som är omhändertagna med stöd av LVU placeras i ett dagrum med personal, då denna kategori av personer som transporteras aldrig låses in på häktet.

Övernattande intagna förekommer ytterst sällan. Blir det aktuellt med övernattning sker sådan i ordinarie bostadsrum, ej i väntcell.

Häktet Göteborg

Häktet Göteborg har åtta väntceller som är 4,8 kvadratmeter stora. Cellerna ligger i anslutning till inskrivningsavdelningen, vilken samtliga transporter sker ifrån. Dessa nyttjas endast för klienter som ska på rättegång eller vidare med annan transport. I dessa utrymmen finns det möjlighet att byta kläder samt gå igenom tillhörigheter innan transport.

Region Öst

Häktet Jönköping

Utöver två transportceller, vilka är utformade som ordinarie bostadsrum, använder häktet kl. 10.00–14.30 tillfälliga överbeläggningsrum såsom spelrum, besöksrum och samtalsrum för transportuppehåll, vilket medger maximalt tio tran-

sportuppehåll/platser samtidigt. Överbelägningsrummen ligger i anslutning till den övriga häktesverksamheten.

Vistelsen för transportuppehåll varierar från en till fyra timmar. Rummen är 4-11 kvadratmeter stora. Inredningen består av enklare möbler såsom bord, stol och vissa har fåtöljer. Samtliga överbelägningsrum har samtalsanläggning, några har kamera. Hälften av rummen har fönster. Vissa av rummen används för sam-sittning. Vanligen är personal med i rummet eller befinner sig strax utanför. En ung klient blir aldrig inlåst i ett rum och personal ska alltid finnas med inne i rummet tillsammans med dessa klienter.

Region Syd

Häktet Malmö

Häktet Malmö har tre väntceller i anslutning till klientfilter och inskrivnings-utrymme. Två av cellerna har en golvyta om 4,24 kvadratmeter och en cell har en golvyta om 3,79 kvadratmeter. Alla tre utrymmena är försedda med väggfast bänk samt signalanordning och har kameraövervakning som kan användas vid behov. Samtliga utrymmen saknar fönster.

Vid ankomst har personal ett inledande kort samtal med klienten, avvisitering sker innan klienten låses in i en väntcell. Där det bedöms nödvändigt genomförs en suicidscreening innan klienten låses in i väntcellen. Klienter under 15 år läm-nas aldrig i ett låst utrymme, i dessa situationer hålls dörren öppen för att konti-nuerligt kunna ha uppsikt över klienten.

I avvaktan på inskrivning får klienter vänta från någon minut upp till 30–60 minuter beroende på hur många som ankommer samtidigt genom NTE, polisen, tullen eller andra myndigheters försorg.

Väntcellerna används även vid avgång från häktet. NTE kontaktar klientfiltret och stämmer av tid för ankomst. Klientfiltret kontaktar löparna så att klienten inte behöver spendera onödigt lång tid i utrymmet före avgång. Väntcellerna beläggs aldrig för dygnsvila.

Häktet Malmö har sällan några lunchuppehåll och dessa placeras företrädesvis i häktets transportceller, vilka har samma storlek och utrustning som ordinarie bostadsrum. Transportuppehåll med övernattning sker i transportcellerna eller i ordinarie bostadsrum.

Häktet Helsingborg

I anslutning till inskrivningskorridoren har häktet Helsingborg fyra väntceller. Varje cell är 5,2 kvadratmeter stor. Samtliga väntceller har fast bänk samt signalanordning, men saknar fönster. I en av väntcellerna finns en övervak-ningskamera.

Vid ankomst till häktet placeras en klient i en väntcell. Innan klienten lämnas ensam har denne genomgått suicidscreening samt avvisiterats och fått häktes-kläder. En klient kan vid inskrivning få vänta i utrymmet i upp till ca 15 minuter, undantagsvis 30 minuter. Väntceller används även i samband med att klienter lämnar häktet. Häktet Helsingborg tar ner klienter till cellen först efter kontakt med NTE då de tider som står i transportplaneringen är preliminära. Detta inne-bär att en intagen sällan blir sittande under någon längre stund i väntcell i väntan på avgång. Uppskattningsvis behöver klienterna inte vänta längre än ca 10 minu-ter. Häktet Helsingborg har inga matuppehåll. Transportuppehåll med övernatt-ningar sker i vanliga bostadsrum. Alla klienter placeras initialt i väntcell, det görs inga speciella bedömningar (annat än att man gör en suicidscreening – skul-le risk föreligga lämnas klienten inte utan uppsikt). Även minderåriga placeras i väntcell.

Det finns inga skriftliga rutiner för användandet av väntcell.

Rättslig reglering

— — —

Kriminalvårdens bedömning

De så kallade väntceller som beskrivs ovan motsvarar i de allra flesta fall inte den standard som förordningen föreskriver att ett förvaringsrum ska ha. Kriminalvården bedömer dock att de krav på förvaringsrum som ställs i förordningen såsom möblering, tillgång till dagsljus och visst rörelseutrymme, främst avser rum där intagna kan förväntas bli placerade under en längre tid. De utrymmen i Kriminalvårdens häkteslokaler som beskrivs ovan är däremot avsedda att användas under korta stunder för att möjliggöra en fungerande logistik i en ständigt föränderlig miljö. Det primära syftet med dessa rum är alltså inte att vara bostads- eller uppehållsrum, utan syftar i stället främst till att säkerställa en effektiv och säker logistik i samband med transport och inskrivning samtidigt som de ger möjlighet till tillfällig avskildhet för den intagne eller den som ska transporteras.

Kriminalvården bedömer att utformningen av de aktuella utrymmena är acceptabel för deras tilltänkta funktion. Det kan dock konstateras att det i nuläget saknas styrande dokument som närmare anger hur utrymmen av detta slag ska vara utformade samt under vilka förutsättningar som dessa får användas. Kriminalvården instämmer i att detta är en brist och ser att det finns ett behov av att reglera vilka minimikrav som bör ställas på denna typ av utrymmen. Myndigheten avser att innan årsskiftet ha åtgärdat detta.

Bedömning

I förordningen om utformningen av häkten och polisarrestorer regleras vilka grundläggande krav som ställs på de förvaringsutrymmen (celler) där intagna i bl.a. häkten får placeras. Avsikten med att reglera bl.a. cellens golvyta och grundläggande utrustning är att förhindra att intagna placeras i undermåliga celler. I förlängningen handlar det alltså om att genom ett tydligt regelverk se till att de intagna under vistelsen i ett häkte bemöts med respekt för sitt människovärde och att verkställigheten utformas så att de negativa följderna av frihetsberövandet motverkas (1 kap. 4 och 5 §§ häkteslagen).

Enligt Kriminalvården bör förordningen om utformningen av häkten och polisarrestorer tolkas som att den främst tar sikte på celler där intagna kan förväntas bli placerade under en längre tid. Jag har – med hänsyn tagen till de krav som förordningen ställer på bl.a. vilken utrustning som ska finnas i en cell – förståelse för denna synpunkt. I förordningen finns det dock inte någon definition av begreppet förvaringsutrymme. Vidare kan jag konstatera att det bara är vissa celler i polisarrestorer och sådana celler som används för förvaring av berusade, våldsamman eller sjuka personer som uttryckligen har undantagits från förordningens krav. Det finns alltså inte något undantag för exempelvis celler som bara används för placering kortare stunder. Det innebär att förordningen enligt min bedömning i sin nuvarande utformning omfattar samtliga celler där en intagen kan låsas in och på så sätt hållas skild från andra intagna. En liknande uppfattning har JO Cecilia Renfors gett uttryck för efter en Opcat-inspektion av arressten Lidköping i mars 2018 (se JO:s protokoll i dnr 2094-2018 s. 11). En annan ordning riskerar att medföra att det skydd som förordningen avser ge de intagna urholkas på ett godtyckligt sätt.

Jag har förståelse för att Kriminalvården – i samband med in- och utskrivningar – kan ha ett behov av att använda väntceller. För att det ska vara möjligt krävs

det dock att förordningen om utformningen av häkten och polisarrester ändras. I samband med Opcat-inspektionerna under 2018 kom det fram att det finns skillnader i hur häkten använder sina väntceller och hur dessa är utformade. Även om Kriminalvården är av uppfattningen att väntceller bara ska användas under kortare stunder, förekommer det uppgifter om att intagna kan tillbringa hela transportuppehåll – som kan uppgå till flera timmar – i små, fönsterlösa celler. Enligt min uppfattning måste i detta sammanhang även förvaringstider som uppgår till en timme beskrivas som långa. Jag kan även konstatera att det vid en Opcat-inspektion av häktet Malmö våren 2019 kom fram att tiden för placering i häktets väntceller kan uppgå till två timmar (se JO:s protokoll i dnr O 27-2019 s. 3). Vidare har vissa av väntcellerna en golvyta som inte uppgår till mer än drygt en kvadratmeter. Det är alltså fråga om utrymmen som bara är obetydligt större än en normalstor garderob. Jag kan även konstatera att det finns skillnader i vilka klientkategorier som häkten placerar i väntcellerna. Som exempel kan nämnas att den enda kategori intagna som häktet Gävle inte placerar i väntcell är personer under 15 år, medan häktet Mariestad aldrig låser in personer omhändertagna enligt LVU i en cell.

Om Kriminalvården ska använda väntceller bör enligt min mening förordningen förändras för att förhindra att dessa celler utformas och används på ett godtyckligt sätt. Förutom att ange i vilka situationer det ska vara tillåtet att avvika från förordningens krav på exempelvis golvyta, bör det även anges hur omfattande dessa avvikelser får vara.

Med hänsyn tagen till mina uttalanden översänder jag en kopia till regeringen för kännedom.

Ärendet avslutas.